

Research Paper

Construction and Validation of Measuring Social Responsibility: A Proposed Model

Fereshteh Soltani¹ , Yaghoob Foroutan^{*2} , Mahmoud Sharepour³

¹ Ph.D. Candidate, Social Sciences Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran, fereshte.soltani@gmail.com

² Associate Professor, Social Sciences Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran, y.foroutan@umz.ac.ir

³ Professor, Social Sciences Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran, m.sharepour@umz.ac.ir

 [10.22080/ssi.2024.26450.2154](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26450.2154)

Received:
December 15, 2023

Accepted:
July 17, 2024

Available online:
August 31, 2024

Keywords:
social responsibility,
construction and
validation, measurement
tool, Gorgan, Iran

Abstract

Objectives: While the concept of social responsibility appeared in human sciences in the 1950s, the literature review indicates a significant gap in developing a measurement tool for this concept in social research. Accordingly, further scientific efforts are required to develop a more appropriate and comprehensive tool for measuring social responsibility, which is also the aim of this research. **Methods:** The present research is based on exploratory factor analysis in SPSS-24 and confirmatory factor analysis in AMOS-25. The research data were obtained using the researcher-made questionnaire on the basis of a review of theoretical and empirical literature. The statistical pool included 2250 residents in Gorgan, from which a sample of 400 males and females were selected on the basis of the Cochran formula and the stratified sampling method who belong to 1340s, 1360s, and 1380s birth cohorts. **Results:** According to the results of exploratory factor analysis, all measuring components of this research for social responsibility hold a significantly appropriate regression weight. Moreover, the results of this analysis for the regression weights are more than 0.3, which confirms a statistically meaningful and acceptable outcome. Furthermore, the results of this analysis, by using Cronbach's alpha coefficients, show values ranging from 0.935 to 0.955 that support the validity of each component employed in this analysis to measure social responsibility. **Conclusion:** Finally, it is concluded that the model proposed here can serve as an appropriate tool to measure the concept of social responsibility and provide a basis for further development by future studies in the field of social responsibility.

*Corresponding Author: Yaghoob Foroutan,

Address: Social Sciences Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran   Email: y.foroutan@umz.ac.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended Abstract

1. Introduction

The concept of social responsibility has a long and rich history in human and social sciences since the 1950s. This long and rich history of social responsibility in the literature rests upon two major reasons: on the one hand, social responsibility plays a key determinant in explaining a wide range of human and social issues, and on the other hand, it remains a consequence since it is also affected by a significant number of socio-cultural and demographic determinants. However, despite such a long and rich history in human and social sciences, the literature review clearly confirms a substantial gap associated with the development of a comprehensive tool to measure the concept of social responsibility. Hence, further scientific efforts are required in order to develop a more appropriate and comprehensive tool for the measurement of social responsibility. This is also the major goal of this research, which is detailed in the following sections.

2. Methods

Methodologically, this research employs both exploratory factor analysis in SPSS-24 and confirmatory factor analysis in AMOS-25. In addition, the research findings presented and discussed in this paper are based on the research data collected on the basis of the researcher-made questionnaire in accordance with the review of theoretical and empirical literature. In general, a total number of 2250 individuals, who comprise the statistical pool of this research, live in urban and rural areas of Gorgan, located in the north of Iran. More specifically, on the basis of the Cochran formula and the stratified sampling method, a sample of 400 males and females who belong to

1340s, 1360s, and 1380s birth cohorts were chosen as the sample of this research.

3. Results

This section highlights the main results and findings on the basis of the analysis in the present research. In brief, these research findings can be categorized into the following three major parts. The first part of the findings of this research is based on the outcomes of exploratory factor analysis. It confirms the fact that all measuring components of this research for social responsibility hold a significantly appropriate regression weight. The second part confirms the underlying point that the results of this analysis for the regression weights are more than 0.3. This part of the findings of the present research tends to sit well with the models developed by Kelin (1380) and Howitt and Carmer (2000). In other words, this part of the findings of the present research supports a statistically meaningful and acceptable outcome. Finally, the third part of the findings of this research is based on Cronbach's alpha coefficients. Generally speaking, Cronbach's alpha coefficients range from 0.935 to 0.955. In sum, these Cronbach's alpha coefficients support the validity of every single indicator used in the present research for the underlying goal of measuring the key concept of social responsibility.

4. Conclusion

In conclusion, the research findings and discussion in this paper confirm a long and rich history of social responsibility in the literature due to the substantial interconnections between social responsibility and a wide range of other human and social issues. Finally, the research findings presented and discussed in this paper tend to contribute to filling the research gap and shed light on the

existing knowledge and contemporary literature in order to develop an appropriate tool to measure the concept of social responsibility and provide a basis for further development by future studies in the field of social responsibility.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

This paper is based on a research project at the University of Mazandaran entitled "A Sociological Study on Generational Gap associated with Social Responsibility and Its Determinants: The Case Study in Urban and Rural Areas of Gorgan" conducted by PhD candidate Ms. Fereshteh Soltani (First

Author) under supervision of Dr Yaghoob Foroutan as Supervisor (Second Author) and Professor Mahmoud Sharepour as Advisor (Third Author), both affiliated with the University of Mazandaran.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgment

The authors would like to acknowledge the constructive comments provided by the anonymous referees. The authors also thank Dr Somayeh Mirzaee, who kindly provided generous editorial assistance for this manuscript.

علمی پژوهشی

ساخت و اعتباریابی سنجش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی: ارائه مدل پیشنهادی

فرشته سلطانی^۱ ID، یعقوب فروتن^۲ ID*، محمود شارع پور^۳ ID^۱ دانشجوی دکتری، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، fereshte.soltani@gmail.com^۲ دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، y.foroutan@umz.ac.ir^۳ استاد، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران، m.sharepour@umz.ac.ir [10.22080/ssi.2024.26450.2154](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26450.2154)

چکیده

اهداف: مفهوم مسؤولیت‌پذیری اجتماعی از قدمت تاریخی طولانی در علوم انسانی برخوردار است؛ اما بررسی پیشینه تحقیق نشان‌دهنده خلأ تحقیقاتی در زمینه ابزار سنجش و اندازه‌گیری این مفهوم کلیدی در پژوهش‌های اجتماعی است. بنابراین، ضرورت دارد تا تلاش‌های علمی بیشتر و گسترده‌تری به منظور سنجش هرچه بهتر و جامع‌تر مفهوم مسؤولیت‌پذیری اجتماعی انجام گیرد و هدف تحقیق حاضر مبتنی بر بررسی پیمایشی با استفاده از روش تحلیل عاملی و نقشی را ایفا کند. روش مطالعه: تحقیق حاضر مبتنی بر بررسی پیمایشی با استفاده از روش تحلیل عاملی اکتشافی در نرم‌افزار اسپاس ۲۴ و روش تحلیل عاملی تأییدی با نرم‌افزار ایموس ۲۵ است. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری روستایی شهرستان گرگان در استان گلستان واقع در شمال ایران می‌باشد و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۳۰ نفر به عنوان نمونه تحقیق مشخص گردید که با احتساب نمونه پایلوت پیشین مجموعاً ۴۰۰ نفر جمعیت نمونه تحقیق تعیین و انتخاب شده‌اند. یافته‌ها: نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که همه گویه‌ها دارای وزن رگرسیونی مناسب هستند. علاوه بر این، بار عاملی سنجش‌های این مقیاس بالای ۰/۳ به دست آمد که به عنوان معیار مطلوب و مناسب برای انتخاب گویه‌های تحقیق محسوب می‌شود. ضریب آلفای حاصل شده برای کل مقیاس، ۰/۹۵۴ بود؛ همچنین، ضریب پایایی مؤلفه‌ها از ۰/۹۵۳ تا ۰/۹۵۵ در نوسان بود که در مجموع به معنی ضریب پایایی مناسب است؛ زیرا ضرایب اعتبار ۰/۷۰ و یا بیشتر عموماً برای مقاصد تحقیقی کفایت می‌کند. نتیجه‌گیری: در مجموع، با استناد به یافته‌های پژوهش، مقیاس ارائه شده برای شناسایی مقدار و میزان مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، ابزاری مفید است و زمینه مطلوبی را برای تحقیقات آینده در راستای توسعه هرچه بیشتر سنجش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی فراهم می‌آورد.

تاریخ دریافت:

۲۴ آذر ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۷ تیر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۰ شهریور ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

مسؤولیت‌پذیری اجتماعی؛
ساخت و اعتباریابی؛ ابزار
سنجش؛ گرگان؛ ایران.

* نویسنده مسئول: یعقوب فروتن

آدرس: گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

ایمیل: y.foroutan@umz.ac.ir

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربیتو کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران | نویسنده(گان) © ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه و بیان مسأله

دانست که به طرح عوامل مؤثر بر تعهدپذیری و دغدغه‌مندی افراد جامعه نسبت به یکدیگر پرداخته‌اند. رونالد اینگلهارت^۳ (1977) نیز در نظریه دگرگونی ارزش‌ها^۴ تمرکز و توجه خود را به بررسی تغییر ارزش‌ها در جوامع اروپایی و بعدها آسیایی، تحت تأثیر عوامل کلان اقتصادی و سیاسی قرار می‌دهد و اذعان می‌دارد که وضعیت اقتصادی و امنیت جامعه در تغییر ارزش‌های مردم آن جامعه مؤثر است. او با نگاهی به تغییر ارزش‌های مردم پس از جنگ جهانی دوم و رخداد رفاه اقتصادی و امنیت سیاسی، به این نظریه می‌رسد.

بسیاری از اندیشمندان اجتماعی از جمله دورکیم، اذعان می‌دارد همبستگی اجتماعی در یک گروه، نوعی احساس مسؤولیت متقابل در افراد به وجود می‌آورد. به گونه‌ای که افراد دیگر نمی‌توانند نسبت به خواست و نیازهای هم بی‌تفاوت باشند (کوزر، ۱۳۸۲: ۱۹۸). یزدان پناه و حکمت (۱۳۹۳) در مطالعه خود اذعان می‌دارند تقویت و رشد مسؤولیت‌پذیری، جز با شناسایی عوامل مؤثر بر رفتار مسؤولانه، امکان‌پذیر نخواهد بود. علاوه بر این، نتایج تحقیق فروتن و سلطانی (۱۴۰۲) نیز نشان داد که موفقیت پایدار برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و سیاست‌گذاری‌های رسمی مستلزم اقدامات مسؤولانه و متعهدانه حکومت‌ها و دولت‌ها به منظور تأمین نیازهای همه-جانبه مردم است که موجبات تقویت رفتارهای مسؤولانه و همراهی متعهدانه آنان را فراهم خواهد آورد. اما پرسشی که مطرح می‌شود این است که مفهومی چنین حیاتی، آیا از ابزاری صحیح برای سنجش و شناسایی برخوردار است یا خیر. مطالعات مختلف انجام شده در این حوزه نشان می‌دهد مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، کم‌تر تئوریزه و ابزارمند شده و عموماً با مفهوم اخلاق اجتماعی^۵ در یک راستا قرار گرفته و سنجیده شده است. لذا در تحقیق حاضر، این خلأ تحقیقاتی، مطمح نظر قرار گرفته تا ابزاری برخوردار از روایی به محققین این

تحقیق حاضر معطوف به موضوع مهم و اساسی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی^۱ است که از یک سو، متأثر از عوامل فرهنگی و اجتماعی است و از سوی دیگر، خود آن نیز بسیاری از پدیده‌های اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. برای مسؤولیت‌پذیری اجتماعی تعاریف متعددی برشمرده شده است؛ اما جان کلام مسؤولیت‌پذیری اجتماعی که به عنوان قانون طلایی آن نام گرفته است، این توصیه اخلاقی است که «با دیگران همان‌گونه رفتار کنید که دوست دارید با شما رفتار کنند» (سلطانی، ۱۳۹۶: ۳). درواقع اینکه نسبت به دیگران، محیط زندگی و جامعه خود، احساس مسؤولیت داشته باشیم، حتی نسبت به کسانی که هیچ علقه و پیوستگی با ما ندارند، بهترین تعریف از مسؤولیت‌پذیری اجتماعی است.

گرچه موضوع مسؤولیت‌پذیری اجتماعی که دارای قدمت تاریخی طولانی در علوم انسانی است، در معنای مصطلح آن، کمتر در جامعه‌شناسی، دستمایه نظریه‌پردازی و مطالعه قرار گرفته است؛ اما در خلال نظریات مختلف جامعه‌شناسی می‌توان پی برد که به طور کلی دو رویکرد نسبت به پیوندها و تعهدات اجتماعی افراد -که بی‌ارتباط با مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نیست- وجود دارد. رویکرد نخست این وضعیت را با ناامیدی می‌نگرد و جامعه را تحت تأثیر عقلانیت ابزاری^۲، با پیوندهای ضعیف و احساس تعلق اجتماعی پایین می‌پندارد که اندیشمندانی چون تونیس، زیمل و ماکس وبر را می‌توان از این دست برشمرد. درحالی‌که در رویکرد دوم، شکل‌گیری جامعه مدرن، لزوماً ملازم با از بین رفتن تعهدات و پیوندهای اجتماعی نیست؛ بلکه شکل نوینی از این علقه‌ها و تعلقات بر اساس تفاهم و آزادی و صمیمیت شکل می‌گیرد که دورکیم، پارسونز و گیدنز را می‌توان از جمله این جامعه‌شناسان

⁴ The value changes theory

⁵ Social morality and ethics

¹ Social responsibility

² Instrumental rationality

³ Inglehart

بیشتری در مقابل صیانت از مرزها داشته باشند به همان میزان، میل صیانت از مرزها در وجود آنان شعله‌ور شده و به حفظ و صیانت از مرزها مبادرت نموده و به جای نقش ناظر، نقش عامل را در صیانت و پاسداری از آن بازی می‌کنند. نتایج تحقیق نشان داد که به جز مؤلفه بعد زیست‌محیطی، بین تمامی مؤلفه‌های مسؤلیت‌پذیری اجتماعی (بعد اجتماعی، بعد فرهنگی، بعد اقتصادی و بعد سیاسی) با تقویت امنیت مرز رابطه معنی‌داری وجود دارد. این مطالعه از حیث پرداختن به موضوع عاملیت و فاعلیت مرزنشینان در قبال امنیت مرز و ارتباط آن با مسؤلیت‌پذیری، قابل توجه است. مطالعه شارع‌پور و دیگران (۱۳۸۹) در خصوص حقوق و مسؤلیت‌های شهروندی و عوامل اجتماعی مرتبط با آن نشان داد آگاهی از حقوق در بین شهروندان، بالاتر از آگاهی از مسؤلیت‌هاست. نتایج تبیینی این مطالعه حاکی از آن است که از میان سه متغیر مستقل رسانه‌های جمعی، پایگاه اقتصادی اجتماعی و مشارکت مدنی، رسانه‌های جمعی و مشارکت مدنی با آگاهی از مسؤلیت‌ها و پایگاه اقتصادی اجتماعی و رسانه‌های جمعی با آگاهی از حقوق معنادار بوده‌اند و رسانه‌های جمعی مهم‌ترین متغیر تبیین‌کننده آگاهی از حقوق و مسؤلیت‌ها هستند. حیدری ساربان (الف ۱۳۹۸) با بررسی عوامل مسؤلیت‌پذیری جوانان روستایی، به این یافته رسید که مهم‌ترین عوامل بهبود مسؤلیت‌پذیری در جامعه مورد مطالعه، چهار مؤلفه «تقویت روحیه شهروندی و بهبود کیفیت زندگی»، «ترویج سبک هویتی هنجاری و توجه به مطالبات جوانان»، «تکامل ساختاری رشد شخصیت و توانمندسازی روان‌شناختی» و «تقویت هنجارهای اخلاقی و اقدام مداخله‌ای دولت» بوده است.

بدین ترتیب، در جمع‌بندی ادبیات و پیشینه تحقیق در این حوزه مطالعاتی، می‌توان گفت که نه تنها اغلب این مطالعات و تحقیقات طی دو-سه دهه اخیر انجام گرفته است، بلکه یافته‌های این مطالعات و تحقیقات را نیز می‌توان این گونه خلاصه

حوزه ارائه گردد. بر همین اساس، تحقیق حاضر بر آن است تا در حد توان و امکان خود سهم و نقشی را به منظور تکمیل این خلأ تحقیقاتی و تلاش علمی در راستای ارائه ابزاری برای سنجش مسؤلیت‌پذیری اجتماعی ایفا نماید.

۲ پیشینه پژوهش

بررسی ادبیات و پیشینه تحقیق در حوزه مسؤلیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که تحقیقات و مطالعات قابل ملاحظه‌ای در این حوزه مطالعاتی، به‌ویژه طی سال‌های اخیر انجام شده است. به عنوان مثال، نتایج تحقیق فروتن و سلطانی (۱۴۰۲) نشان داد که مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در زنان بیش از مردان است و به موازات افزایش سن و تحصیلات، مسؤلیت‌پذیری اجتماعی نیز فزونی می‌یابد. مطالعه مصطفوی و همکاران (۱۴۰۰) بر تأثیر متقابل مسؤلیت و سرمایه اجتماعی با توسعه اشاره دارد؛ به طوری که تأثیر سرمایه و مسؤلیت اجتماعی بر توسعه می‌تواند جامعه را به رفاه برساند؛ در جامعه‌پذیری افراد نقش مهمی ایفا کند؛ باعث انسجام و همبستگی شود؛ موجب مشارکت و تعامل افراد به صورت نظام‌مند و داوطلبانه شود؛ باعث افزایش آگاهی اجتماعی شود؛ عدالت اجتماعی را به همراه بیاورد و انتقال بین نسلی را فراهم کند. نتایج تحقیق فروتن و میرزایی (۱۳۹۹) نشان داد که مسؤلیت و اعتماد اجتماعی در عرصه خانواده تحت تأثیر متغیرهای جمعیت‌شناختی و اجتماعی نیست، اما تعیین‌کننده‌های زمینه‌ای و جمعیت‌شناختی مانند سن، محل سکونت، جنس و تحصیلات و همچنین متغیرهای مرتبط با مؤلفه‌های دین‌داری و نگرش جنسیتی دارای تأثیرات معناداری بر دو عرصه دیگر اعتماد اجتماعی به‌ویژه اعتماد نهادی می‌باشند. حیدری ساربان (ب ۱۳۹۸) در پژوهش دیگر خود بر روی نقش مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در تقویت امنیت مرزی مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان مرزی گرمی نیز به نتایج مشابه و مؤید نتایج مطالعات قبلی خود دست یافت مبنی بر اینکه هرچه قدر روستاییان احساس مسؤلیت‌پذیری

کلان اقتصادی و سیاسی قرار می‌دهد و معتقد است وضعیت اقتصادی و امنیت جامعه در تغییر ارزش‌های مردم آن جامعه مؤثر است. او با نگاهی به تغییر ارزش‌های مردم پس از جنگ جهانی دوم و رخداد رفاه اقتصادی و امنیت سیاسی، به این نظریه می‌رسد. مطابق نظریه دگرگونی ارزش‌ها، اینگلهارت در بررسی جهانی ارزش‌ها به این نتیجه دست یافت که در اثر توسعه اقتصادی در کشورهای پیشرفته صنعتی، تحول در ارزش‌های این جوامع رخ داده است. به گونه‌ای که روند این تحول، حرکت از ارزش‌های مادی به ارزش‌های فرامادی را نشان می‌دهد. در واقع نظریه دگرگونی ارزشی اینگلهارت (1977)، جابه‌جایی از اولویت‌های مادی به سمت اولویت‌های فرامادی را به طور بالقوه، فرآیندی جهانی می‌داند. برخی دیگر از نظریه‌پردازان در حوزه مسؤلیت‌پذیری اجتماعی به اهمیت فرآیند جامعه‌پذیری (اجتماعی شدن) از سنین کودکی و یادگیری مشاهده‌ای یا یادگیری از طریق الگو اشاره کرده‌اند. بر همین اساس، بهترین شیوه آموزش مسؤلیت‌پذیری به افراد آن است که تا جایی که امکان دارد "دیگران مهم" از زمان طفولیت در کنار کودکان باشند. در بیان و رفتار به آن‌ها نشان دهند که برای دیگران ارزش قائلند یا از ناراحتی دیگران رنج می‌برند و بر رفتارها و نفس خود کنترل دارند. هرگاه آن‌ها سرمشق خوبی از مسؤلیت‌پذیری در نهادهای اجتماعی مانند خانواده یا مدرسه ارائه دهند و جوانان را به همکاری و مشارکت در تصمیمات تشویق کنند و از انتقاد و بی‌احترامی بپرهیزند، زمینه مناسبی برای پرورش احساس مسؤلیت فراهم می‌آید. با این نگرش می‌توان این گزاره را استنباط کرد که افرادی که حکومت و مردم را مسؤلیت‌پذیر دیده و دریافته‌اند، احتمال دارد که رفتار مسؤولانه‌تری در قبال شهروندان و حکومت داشته باشند (سبحانی جو، ۱۳۸۴).

"نظریه تعهد و نقش" تالکوت پارسونز به موضوع مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مرتبط است؛

کرد که موضوع مسؤلیت‌پذیری اجتماعی عمدتاً تحت تأثیر متغیرهای تعیین‌کننده‌ای همچون عوامل تربیتی، روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناختی سطح خرد و متوسط نظیر شیوه فرزندپروری، فضای صمیمانه در خانواده، حمایت سازمانی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و طبقه اجتماعی افراد می‌باشد. نکته به مراتب مهم‌تر اینکه، بررسی پیشینه و ادبیات تحقیق، به وضوح مبین این واقعیت است که درباره سنجش ابعاد و مؤلفه‌های مسؤلیت اجتماعی، تحقیقات اندکی انجام گرفته است که از جمله می‌توان به تحقیق کارول^۱ (2016) اشاره کرد که مسؤلیت‌پذیری را شامل ۴ بعد مسؤلیت اقتصادی، قانونی، اخلاقی و بشردوستانه می‌داند. همچنین در پژوهش هاپکینز^۲ (2016) مسؤلیت اجتماعی دارای ۴ بعد اقتصادی، اجتماعی و خیرخواهانه، قانونی و اخلاقی تعریف شده است. در مطالعه سبحانی نژاد و آب نیکی (۱۳۹۱)، مسؤلیت‌پذیری اجتماعی در ایران به ۷ بعد تقسیم شده است. مسؤلیت‌های دینی- اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، شهروندی- اجتماعی، زیست‌محیطی و مسؤلیت‌های سازمانی- شغلی. بنابراین، تحقیقات بیشتری مبتنی بر سنجش ابعاد و مؤلفه‌های مسؤلیت اجتماعی نیاز است و تحقیق حاضر نیز در راستای تکمیل و تقویت این حوزه مطالعاتی انجام شده است.

۳ مبانی نظری

بررسی نظریه‌های ارائه‌شده مرتبط با موضوع مسؤلیت‌پذیری اجتماعی مبین این واقعیت است که طیف متعدد و متنوع صاحب‌نظران و اندیشمندان حوزه‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی به تبیین تئوریک مسؤولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته‌اند. به عنوان مثال، در نظریه دگرگونی ارزش‌ها نیز رونالد اینگلهارت (1977) تمرکز و توجه خود را به بررسی تغییر ارزش‌ها در جوامع اروپایی و بعدها در جوامع آسیایی، تحت تأثیر عوامل

² Hopkins

¹ Carroll

تأمین دیگر نیازها را دنبال خواهد کرد؛ نیازهای غیرمادی. این نیازهای اخیر در واقع نیازهایی طبیعی و اصیل هستند. گرچه مردم احتمالاً وقتی در دست-یابی به امنیت یا معیشت ناکام می‌مانند، کم‌تر احتمال دارد که به این نیازها توجهی نشان دهند. اما وقتی کم‌ترین سطح از امنیت فیزیکی و اقتصادی به دست می‌آید، نیاز به عشق، تعلق و احترام، به طور فزاینده‌ای اهمیت پیدا می‌کند. بعد از آن، مجموعه‌ای از اهداف روشنفکری و زیبایی‌شناختی رشد می‌کند (اینگلهارت، 1977). بنابراین طبق نظر مازلو، وضعیت ناپایدار و نامناسب برای تأمین نیازهای اولیه، ممکن است انسان را از مراحل بالاتر به مراحل پایین‌تر سوق دهد. در چنین شرایطی، احساس فاعلیت فرد از او گرفته می‌شود. او طبق نظریه فروم، احساس آزادی برای پذیرش مسئولیت ندارد و شاید در گامی فراتر از آن بتوانیم ادعا کنیم تنها کنشی که به او احساس فاعلیت می‌دهد، جرم، بزه، دور زدن قانون و عدم مسئولیت‌پذیری باشد.

در نظریه هیرشی نیز معتقد است چهار عنصر اصلی که باعث پیوند فرد و جامعه می‌شود، شامل پیوستگی، التزام، مشغولیت (مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی) و باور داشتن به قواعد اجتماعی است. منظور او از دلبستگی، میزان عاطفه و احترامی است که فرد به دیگران مهم می‌گذارد. عنصر دوم، تعهد، مربوط به سرمایه‌گذاری است که فرد برای دستیابی به اهداف عرفی نظیر تحصیلات بالا و تلاش برای حصول به این اهداف انجام می‌دهد. سومین عنصر، مشغولیت است که بر این فرض استوار است که درگیری در فعالیت‌های مورد قبول جامعه، موجب می‌شود وقت و آزادی محدود فرد، صرف شده و نتواند به دنبال فعالیت‌های بزهکارانه برود. منظور از عنصر چهارم، باور، وفاداری فرد به ارزش‌ها و اصول اخلاقی گروه است (علیوردی نیا و آرمان مهر، 1387).

برای نخستین بار در نظریه بیگانگی کارل مارکس مفهوم بی‌قدرتی یا فتور به کار رفت. احساس

بدان سبب که به نقش و تأثیر متقابل بین خرده-نظام‌ها می‌پردازد. به عقیده پارسونز، در یک جامعه نظیر هر نظام کنش، خرده‌نظام‌ها در عین خودمختاری، متقابلاً به یکدیگر متکی هستند و میان این خرده‌نظام‌ها، شبکه پیچیده‌ای از مبادله وجود دارد و یکی از مهم‌ترین ملزومات دوام و بقای آن‌ها، تعهد به ارزش‌ها و هنجارها و مسئولیت‌پذیری است (توسلی، 1380). دیرک ون دوکا^۱ (1987) و لشتاگه^۲ (1995) بنیان‌گذاران تئوری گذار دوم جمعیت‌شناختی به تغییرات بنیادین در نظام ارزش-ها و تأثیرات آن بر شکل خانواده و ارزش‌های نهاد خانواده، پرداخته‌اند. مطابق این تئوری که از آن تحت عنوان نظریه گذار خانواده نیز یاد می‌شود، تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی سبب شده است تا خانواده و پیوندهای خانوادگی و زناشویی، به‌ویژه در جوامع صنعتی دستخوش تحول بنیادی شود که بیش از هر چیز در فردگرایی ریشه دارد؛ یعنی هنجارها و نگرش‌هایی که بیش از هر چیز بر حقوق و کامیابی‌های افراد تأکید و تکیه می‌کنند. درحالی‌که در گذشته جامعه به طور معمول به خانواده و فرزندان معطوف بود و دگرخواهی نقش اصلی در زندگی خانوادگی ایفا می‌کرد (فروتن، 1398). در واقع، این نظریه نیز با تئوری دگرگونی ارزش‌ها توسط اینگلهارت (1977) همخوانی و مطابقت دارد.

مطابق نظریه مازلو، افراد دست به کنش می‌زنند تا تعدادی از نیازهای متفاوتشان را که بر اساس ضرورتشان برای بقا در یک ترتیب هرمی قرار دارند، تأمین کنند. مادامی که ارضای نیازهای زیستی در مضیقه قرار دارند، بالاترین اولویت به این نیازها داده می‌شود. نیاز به امنیت فیزیکی در مرتبه بعد قرار می‌گیرد. اولویت آن تقریباً به اندازه نیازهای معیشتی است، یک انسان گرسنه، گاهی زندگی‌اش را برای لقمه‌ای نان قمار می‌کند. به محض اینکه یک فرد به امنیت فیزیکی و اقتصادی رسید، احتمالاً

² Lesthaeghe

¹ Van de Kaa

بگذارد. این احساس فرد را به پیگیری منافع آنی فردی، به دلیل ناامنی در پیش‌بینی آینده و عدم امکان تأثیرگذاری بر روند زندگی از طریق برنامه‌ریزی سوق می‌دهد؛ چراکه در شرایط استبدادی، رهایی از ناامنی و بی‌ثباتی و اضطراب، نیازمند زندگی در قلمروی است که دارای ثبات و ماندگاری باشد. در نبود ابزارها و امکانات فعالیت اجتماعی، تنها وجه زندگی که چنین نیازی را برآورده می‌کند، قلمرو زندگی روزمره است؛ زیرا زندگی روزمره به علت برخورداری از امور ثابت و یکنواخت، مطمئن‌ترین منبع القای حس امنیت و ثبات و آرامش برای خودمدار می‌گردد. خودمدار اگر نتواند هر موضوعی را به امر ثابت و ساکن و یکنواخت و روزمره‌ای تبدیل کند از زندگی خویش طرد می‌کند تا هر چه بیشتر در روزمرگی غرق شود (قاضی مرادی، ۱۳۹۵).

بی‌قدرتی، واقعیتی فکری و امری تحمیلی است و با ساختارهای اجتماعی و اقتصادی جامعه مرتبط است. فلذا بقا و دوام آن و بالعکس فنا و زوال آن با کیفیات و اشکال ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بستگی دارد (محسنی تبریزی، ۱۳۷۰). وقتی کنشگران احساس کنند در وقایع مربوط به حوزه‌های فردی و جمعی خود توانایی تغییر و تأثیرگذاری ندارند، چنین وضعیتی فرد را در یک احساس بی‌قدرتی و ناامیدی مفرط قرار داده و او را از پیش‌بینی دقیق وقایع و کنترل مطمئن بر روند امور و جریانات و تعیین درست نتایج مورد انتظار عمل آدمی باز می‌دارد (فولادیان، ۱۳۹۷: ۴). به عبارت دیگر احساس بی‌قدرتی، نوعی احساس بیگانگی است که در آن فرد احساس می‌کند در وضعیت‌های اجتماعی که در آن‌ها کنش متقابل دارد، نمی‌تواند تأثیر

جدول ۱. جمع‌بندی نظریه‌های تحقیق برحسب مفاهیم اصلی و متغیرهای استخراج شده

Table 1: A summary of research theories by key concepts and variables

متغیرهای استخراج شده	مفاهیم اصلی	نظریه پردازان	نظریه
متغیرهای زمینه‌ای نظیر سواد، درآمد، پایگاه اجتماعی اقتصادی، میزان مطالعه و ...	تأثیر میزان پاسخ یافتگی نیازها در سطح توسعه یافتگی فرد	مازلو	هرم نیازها
رفاه اقتصادی، پایداری سیاسی	تأثیر پایداری سیاسی و رفاه اقتصادی بر ارزش‌ها	اینگلهارت	دگرگونی ارزش‌ها
خاص‌گرایی و خودمداری	متغیرهای رفتاری مختلف	پارسونز	متغیرهای الگویی
عقلانیت در مسؤلیت‌گریزی	انواع کنش	ماکس وبر	عقلانیت/ انتخاب عقلانی
احساس بی‌قدرتی	تأثیر عدم مشارکت در احساس بی‌قدرتی	--	بی‌قدرتی
احساس سوژگی و فاعلیت	تأثیر متقابل کنشگر بر ساختارها و ضرورت تغییر پارادیم جامعه‌شناسی از ساختار به کنشگر	آلن تورن	سوژگی و فاعلیت
بی‌ریشگی	تأثیر عدم مداخله فرد در تصمیمات سرنوشت‌ساز در احساس بیگانگی و عدم تعلق به جامعه تحت تأثیر مفهوم از جاکندگی گیدنز	گیدنز مازلو	مدرنیته هرم نیازها
امیدواری، رضایت از زندگی	تأثیر مشارکت در اجتماعی در پیوند و تعلق اجتماعی	هیرشی	پیوند اجتماعی

تعداد جمعیت مردان و زنان جامعه آماری تحقیق به ترتیب برابر با ۱۱۱۷۷ نفر و ۱۱۰۷۳ نفر بوده است و با استفاده از فرمول کوکران، از این جامعه آماری، تعداد ۳۳۰ نفر به عنوان نمونه تحقیق مشخص گردید که با احتساب نمونه پایلوت که پیش‌تر اجرا شده بود، مجموعاً جمعیت نمونه تحقیق شامل ۴۰۰ نفر مبتنی بر روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب می‌باشد. مهم‌ترین ویژگی‌های جمعیت نمونه تحقیق در جدول شماره ۳ نشان داده شده است. با توجه به این که جامعه آماری تحقیق به طور کمابیش متوازن در تمامی سطح شهرستان پراکنده است، لذا تنها راه مطلوب برای نمونه‌برداری، مراجعه خانه به خانه در حوزه‌های مختلف برای توزیع پرسش‌نامه بین نمونه‌های آماری تحقیق بود تا ضمن دربرگیری شاخص جمعیت‌شناختی، از لحاظ وضعیت اقتصادی و اجتماعی نیز گویای جامعه آماری باشند. لذا با بهره‌گیری از پرسشگران آموزش‌دیده شامل جمعی از دانشجویان مقطع کارشناسی علوم اجتماعی، این مراجعه حضوری و توزیع و تکمیل پرسش‌نامه‌های تحقیق انجام شد. پس از گردآوری داده‌های تحقیق، تجزیه و تحلیل آن‌ها با استفاده از نرم‌افزار اسپس اس اس ۲۴^۱ و نرم‌افزار اموس ۲۵^۲ انجام شده است.

از آنجایی که هدف پژوهش حاضر، ساخت و اعتباریابی ابزار سنجش مسؤلیت‌پذیری اجتماعی بود، می‌توان آن را در شمار پژوهش‌های تحقیق و توسعه قرار داد که از طرح‌های همبستگی و به طور مشخص تحلیل عامل اکتشافی و تأییدی در آن بهره برده شده است. داده‌ها در این پژوهش، با بهره‌گیری از پرسش‌نامه محقق‌ساخته، جمع‌آوری شد که برای ساخت آن ابتدا پیشینه نظری و تجربی پژوهش مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته، ابعاد مختلف این مفهوم شناسایی شده و برای آن شاخص‌هایی تعریف و در پرسش‌نامه گنجانده شده بود. این پرسش‌نامه که مسؤلیت‌پذیری اجتماعی را مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌دهد، دارای ۹۳ گویه

بنابراین، در جمع‌بندی چارچوب تئوریک تحقیق می‌توان گفت که از یک‌سو دربردارنده طیف متنوع و گوناگون نظریه‌ها می‌باشد؛ مشتمل بر نظریه تعهدپذیری پارسونز که تعهد را حاصل عملکرد صحیح خرده‌نظام‌های زیستی، شخصیتی و اجتماعی و در نهایت تأثیر آن‌ها بر خرده‌نظام فرهنگی و فرآیند اجتماعی شدن افراد می‌داند، نظریه دگرگونی ارزش‌ها اینگلهارت که احساس امنیت اقتصادی و سیاسی را عامل تغییر ارزش‌ها معرفی می‌کند، نظریه گذار دوم جمعیت‌شناختی ون دکا و لشتاگه که بر تأثیر ارزش‌های جامعه مدرن بر ساختار و شکل خانواده معاصر تأکید می‌کند و تئوری یادگیری اجتماعی که بر عوامل محیطی و مشاهده رفتارهای مسؤولانه در خانواده، جامعه و حاکمیت اشاره دارد. از سوی دیگر، علی‌رغم همه تعدد و تنوع این تئوری‌ها، وجه غالب و فصل مشترک این تئوری‌های تحقیق آن است که همگی آن‌ها بر این نکته تکیه و تأکید دارند که ارزش‌ها به طور عام و مسؤولیت‌پذیری به طور خاص، محصول و معلول اجتماعی و محیطی است و عوامل مؤثر بر آن را باید در عملکرد صحیح سیستم اجتماعی جست‌وجو کرد. به عبارتی دیگر، شرایط و عوامل محیطی و اجتماعی در تمامی این می‌تواند رفتارهای فردی را تحت‌الشعاع قرار دهد و ایجادکننده ارزش‌های انسانی یا غیر انسانی در یک جامعه باشد به گونه‌ای که افراد یک جامعه یا یک نسل، تنها دغدغه‌مند بقای خود باشند یا به ارزش‌های متعالی همچون بهبود جامعه اطراف و مسؤولیت‌پذیری نیز اهمیت دهند.

۴ روش پژوهش

تجزیه و تحلیل‌های این تحقیق مبتنی بر یک بررسی پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر جمعیت مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری روستایی شهرستان گرگان در استان گلستان واقع در شمال ایران می‌باشد. مطابق جدیدترین سرشماری عمومی کشور در سال ۱۳۹۵

² AMOS25

¹ SPSS24

خود با دیگری در کنش متقابل هستند، مربوط می‌شود (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱). از این جهت انتظار می‌رود فرد به عنوان شهروند جامعه در تعاملات و برخوردها، غیر از منافع فردی به منافع جمعی نیز توجه نماید. به طور خلاصه، اساس مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در این بُعد مبتنی بر رعایت حقوق دیگران، نوع‌دوستی و مشارکت اجتماعی است. به طور مثال یک شهروند باید به این امر واقف باشد که در یک جامعه، تنها نیست و در کنار مجموعه‌ای از افراد با عنوان شهروندان مدنی زندگی می‌کند، پس پیگیری منافع فردی نبایستی به قیمت نادیده انگاشتن منافع جمع و ارزش‌های جمعی حاصل شود. این اندیشه که همه ما افراد یک جامعه و نسبت به اعمال و رفتار یکدیگر مسؤولیت‌پذیر هستیم، می‌بایست مورد توجه جدی قرار گیرد (رفعتیان، ۱۳۸۷؛ طالبی و بحری پور، ۱۳۹۳).

ب) بعد سیاسی: سیاست را نیز می‌توان به عنوان نهاد اجتماعی به حساب آورد که به منظور حفظ نظم اجتماعی دارای کارکرد می‌باشد. رفتار افراد، گروه‌ها و جوامع در بستر و موقعیت تهادی سیاسی جنبه رفتار سیاسی به خود می‌گیرد. رفتار سیاسی افراد طیف وسیعی را شامل می‌شود. آگاهی‌های سیاسی، تصمیم‌گیری سیاسی، تمایلات و خواسته‌های سیاسی و اعمال سیاسی از جمله این رفتارها هستند. افراد به وسیله این رفتارها در سطوح گوناگون سیاسی، مسؤولیت‌پذیری سیاسی خود را نمایان می‌کنند (همان). بنابراین مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شهروندان در بعد سیاسی سطوح گوناگونی دارد. یکی از مهم‌ترین سطوح آن سطح جامعه‌ای است که بر عملکرد شهروندان در ارتباط با دولت-ملت ناظر است. در این راستا می‌توان به شاخص‌هایی مانند مشارکت سیاسی، آگاهی سیاسی، پیگیری اخبار و رویدادهای سیاسی مربوط به کشور و مانند آن اشاره کرد. در اهمیت این بعد از مسؤولیت‌پذیری اجتماعی گفته می‌شود که تحقق واقعی مفهوم شهروندی در این

است. هر گویه در قالب مقیاس پنج درجه‌ای لیکرت از یک (خیلی کم) تا پنج (خیلی زیاد) درجه‌بندی می‌شود. روایی این سازه که مهم‌ترین بخش بررسی اعتبار آن است از طریق تحلیلی عاملی اکتشافی در نرم‌افزار اسپاس ۲۴ و تحلیل عاملی تأییدی با نرم‌افزار اِموس ۲۵ انجام شد. روایی پرسش‌نامه بر اساس روایی محتوایی، ملاکی سازه، قابل قبول ارزیابی شد. در ادامه، قبل از سنجش متغیرها و سنج‌های پرسش‌نامه، به صورت تفکیکی، ابعاد متغیرها و تعداد سنج‌های هر کدام ارائه شده است.

۴٫۱ تعریف نظری ابعاد

مسؤولیت‌پذیری اجتماعی

به‌طورکلی، طیف متنوع نظریه‌پردازان حوزه مسؤولیت‌پذیری اجتماعی، ابعاد مختلفی را برای مسؤولیت‌پذیری اجتماعی تعیین و تعریف کرده‌اند. از جمله کارول (۱۹۹۱) مسؤولیت‌پذیری را شامل ۴ بعد مسؤولیت اقتصادی، مسؤولیت قانونی، مسؤولیت اخلاقی و مسؤولیت بشردوستانه می‌داند (ربیعی و همکاران، ۱۳۹۹). در پژوهش‌های کپینزا (۲۰۱۶) مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دارای ۴ بعد اقتصادی، اجتماعی و خیرخواهانه، قانونی و اخلاقی تعریف شده است. در مطالعه سبحانی نژاد و آب نیکی (۱۳۹۱)، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در ایران بر مبنای ۷ بعد مشتمل بر بعد مسؤولیت‌های دینی-اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، شهروندی-اجتماعی، زیست‌محیطی و مسؤولیت‌های سازمانی-شغلی تعیین و تعریف شده است. در همین چارچوب، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در این تحقیق بر پایه پنج بعد اصلی به شرح زیر مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است:

الف) بعد اجتماعی: این بعد از مسؤولیت‌پذیری

به پایگاه اجتماعی فرد و مجموعه‌ای از روابط و پیوندهای میان افراد که روزانه با توجه به نقش‌های

¹ Hopkins

ه) بعد قانونی: در این پژوهش التزام به رعایت قانون حتی در مواردی که ناظر قانونی وجود ندارد، مسؤولیت‌پذیری قانونی نامیده می‌شود. برای هر یک از شهروندان این موقعیت ایجاد شده که در مقابل یک دوراهی قانونی که یکی غیرقانونی است و نفع شخصی در آن است و دیگر قانونی و مستلزم تحمل اندکی رنج و صرف وقت است، قرار گرفته‌اند. عدم حضور ناظر قانونی اعم از ناظر تکنولوژیکی نظیر دوربین‌های مداربسته یا سوژه‌های انسانی نظیر افسر پلیس، می‌تواند وسوسه‌کننده در نظر گرفتن نفع و راحتی شخصی در آن موقعیت باشد. رعایت قانون حتی در چنین شرایطی، ناظر بر مسؤولیت‌پذیری قانونی یک شهروند است که می‌تواند دلایل مختلفی اعم از وجود اعتماد نهادی یا نهادینه شدن مسؤولیت‌پذیری فردی در او باشد (رفعتیان، ۱۳۸۷؛ یزدان پناه و حکمت، ۱۳۹۳).

۴٫۲ تعریف عملیاتی متغیر وابسته مسؤولیت‌پذیری

برای سنجش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شاخص‌های متعددی ارائه شده است که به عنوان مثال می‌توان به پژوهش برخی محققان در ایران (نعمتی، ۱۳۸۷؛ آقایی، ۱۳۹۴) اشاره کرد که پرسش‌نامه‌های استاندارد شده بین‌المللی را در خارج از کشور بومی‌سازی و اعتباریابی کرده‌اند. علاوه بر این، موج هفتم پیمایش جهانی ارزش‌ها^۱ (2021) که در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۷ انجام شده است نیز در بردارنده پرسش‌هایی مرتبط با موضوع مسؤولیت‌پذیری اجتماعی است. در این پژوهش از پرسش‌نامه‌ای متشکل از برخی سؤالات استاندارد شده بین‌المللی و نیز برخی سؤالات محقق ساخته مبتنی بر نظریه‌های تحقیق به منظور بررسی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی استفاده شده است که در جدول شماره ۲ به آن‌ها اشاره شده است.

در این تحقیق منظور از مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نمره‌ای است که هر یک از پاسخ‌گویان در

بُعد از مسؤولیت‌پذیری اجتماعی نمود پیدا می‌کند (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱؛ یزدان پناه و حکمت، ۱۳۹۳).

ج) بعد اقتصادی: اقتصاد دربرگیرنده سه حوزه کلی تولید، توزیع و مصرف کالا و خدمات است. افراد به عنوان کنشگران در درون هر یک از این حوزه‌ها دارای حقوق و وظایفی می‌باشند که توجه به آن‌ها به منظور بهبود کارکرد و تسریع روند امور این نهاد ضروری است. از فرد به عنوان یک شهروند انتظار می‌رود در صورت قرار گرفتن در هریک از این موقعیت‌های اقتصادی، مسؤولیت‌پذیری اجتماعی را رعایت کند. مثلاً، در عرصه تولید، فرد می‌تواند مسؤولیت‌پذیری اجتماعی خود را با تلاش برای به‌کارگیری سرمایه خویش جهت ایجاد کارگاه‌ها و فعالیت‌های تولیدی نشان دهد. این امر به نوعی از طریق کاهش بیکاری و افزایش تولید می‌تواند به روند رو به رشد نهاد اقتصادی و به‌طورکلی وضعیت جامعه کمک نماید. در عرصه توزیع نیز فرد با رعایت نظم، عدالت و انصاف در مبادله‌ها، می‌تواند به روند توزیع عادلانه کالاها در جامعه مدد رساند. نهایتاً در عرصه مصرف که اساس مسؤولیت‌پذیری اجتماعی شهروند را در بُعد اقتصادی تشکیل می‌دهد، فرد می‌تواند در قالب صرفه‌جویی و استفاده بهینه از کالاها و خدمات، زمینه رشد اقتصادی جامعه را فراهم ساخته و از هدر رفتن منابع جلوگیری کند (طالبی و خوشبین، ۱۳۹۱؛ ربیعی و همکاران، ۱۳۹۹).

د) بعد زیست‌محیطی: امروزه و با توجه به رشد جمعیت و شهرنشینی فزاینده و پیامدهای منفی آن همچون آلودگی هوا، گرم شدن زمین، تخریب لایه ازن و قطع درختان و...، این بعد نیز مورد توجه قرار گرفته است. یک فرد با تعدیل و کنترل رفتار پرخطر نسبت به محیط زیست و تلاش برای بهبود شرایط آن، مسؤولیت‌پذیری خود را نشان می‌دهد (رفعتیان، ۱۳۸۷؛ طالبی و بحری پور، ۱۳۹۳).

¹ World Value Survey (WVS) – 7th Wave

سنجۀ مربوط به آن به دست می‌آورند. این مفهوم در این پژوهش، توسط چند گویه عملیاتی شده است که پاسخ‌گویان باید میزان موافقت خود را با گویه‌ها در قالب طیف لیکرت پنج گزینه‌ای و پیوستاری از کاملاً موافقم (با کد ۵) تا کاملاً مخالفم (با کد ۱) بیان کنند.

جدول ۲. متغیرها، ابعاد و تعریف عملیاتی مسؤلیت‌پذیری اجتماعی

Table 2: Variables, dimensions, and definition of social responsibility

تعریف عملیاتی	ابعاد
اموال عمومی دولت اهمیتی برایم ندارد. ببینم کسی به اموال عمومی مثل صندلی اتوبوس شهری، نیمکت‌های پارک و ... صدمه می‌زند تذکر می‌دهم. چقدر در برنامه‌هایی که دولت فراخوان می‌دهد شرکت می‌کنید؟ چقدر مشارکت در برنامه‌ها و فراخوان‌های دولت مثل انتخابات، راهپیمایی‌ها، حماسه‌های مختلف و ... را برای تغییر سرنوشت کشور مفید می‌دانید؟ مگر دولت به فکر ما بوده که ما در مواقع لازم با او همکاری و مشارکت داشته باشیم؟ مشارکت ما در امور سیاسی فایده‌ای ندارد. تصمیمی که باید گرفته شود، می‌شود. اگر جنگی صورت بگیرد، برای دفاع از این حکومت، به آن جنگ می‌پیوندم.	سیاسی
قوانین دولتی را غیرضروری و کاغذ بازی می‌دانم. اگر از دستم بر بیاید بدم نمی‌آید قانون را دور بزنم. اگر پشت یک چراغ قرمز باشم و پلیس و دوربین نباشد و ماشینی هم نیاید، از چراغ قرمز عبور می‌کنم. برای خرید از کودک کار پشت چراغ قرمز، حاضر نیستم تأخیر کنم و صدای بوق ماشین‌های پشت سری را به جان بخرم. سعی می‌کنم لباس‌ها و وسایل کهنه‌ام را به جای دور ریختن به یک فرد نیازمند برسانم. بخشی از درآمدم را به نیازمندان اختصاص می‌دهم. موافق خرید از کودکان کار نیستم. معمولاً در رانندگی کم‌حوصله‌ام و برای رانندگان یا عابران پیاده از حق خودم نمی‌گذرم. به نظرم ما بعد ازدواج دیگر نسبت به خانواده پدری مسؤلیتی نداریم. دیدن فقر و ناراحتی دیگران، ناراحتم می‌کند. به نظرم وظیفۀ دولت است که به بی‌خانمان‌ها، کودکان کار و فقرا کمک کند؛ نه مردم. به نظرم ما فقط در برابر خودمان مسؤلیت داریم؛ نه هیچ کس دیگر. به طور کلی، قلباً (نه قانوناً)، در برابر چه کسانی یا چه چیزهایی احساس مسؤلیت می‌کنید؟ حاضرم کالایی را که گران‌تر است، اما برای محیط زیست صدمه‌ای نداشته است، خریداری کنم. عموماً آدم شیک‌پوش و در وسایل خانه لاکچری پسند هستم. موافق مصرف‌گرایی و خریدهای غیرضروری نیستم.	قانونی
کمپین‌هایی مانند دفاع از حقوق حیوانات، دفاع از محیط زیست و ... به نظرم لاکچری و غیرضروری هستند. اگر ببینم کسی دارد به طبیعت صدمه می‌زند به او تذکر می‌دهم.	اجتماعی
	اقتصادی
	زیست-محیطی

محتوایی با ارجاع به دیدگاه کارشناسان و روایی از حیث سازه با بهره‌گیری از نرم‌افزارهای آماری تحلیل

روایی پرسش‌نامه: روایی پرسش‌نامه مسؤلیت‌پذیری اجتماعی با بهره‌گیری از روایی محتوایی و روایی سازه، بررسی شد. روایی از حیث

عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی بررسی می‌شود.

روایی محتوایی: همچنان که پیش‌تر قید شد، روایی محتوایی، با ارجاع به نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه مربوط بررسی می‌شود. در مطالعه حاضر نیز در مرحله اول، مطالعه‌ای عمیق و گسترده بر روی منابع جامعه‌شناختی صورت گرفت. داده‌های حاصل از این بخش از مطالعه، زمینه ایجاد پیش‌نویس اولیه پرسش‌نامه مسؤولیت اجتماعی را فراهم کرد. تأکید اصلی این پرسش‌نامه بر این بود که برای فهم و اندازه‌گیری مسؤولیت اجتماعی، در درجه اول توجه به ترجیحات پاسخ‌گویان اعم از جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و ذهنی حائز اهمیت است؛ اما این نقطه، مرحله پایانی ساخت پرسش‌نامه نبود؛ بلکه مطالعات جامعه‌شناختی گسترده‌تر، مکاتبه با صاحب‌نظران در داخل و خارج از کشور و در نهایت گفت‌وگو با متخصصان جامعه‌شناسی، زوایای جدیدی را نمایان نمود: ابتدا، ۳۰ نسخه از پرسش‌نامه مقدماتی به پاسخ‌گویان ارائه و از آن‌ها درخواست شد تا ضمن مطالعه دقیق گویه‌ها، واژه‌ها و عبارات دوپهلوی، ناواضح و ابهام برانگیز را قید و عبارات پیشنهادی خود را جایگزین نمایند. در انتها، پس از بازبینی پرسش‌نامه مبتنی بر اظهارات و پیشنهادات پاسخ‌گویان، مدل نهایی آماده و در اجرا استفاده شد. روایی سازه نیز همچنان که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت، با بهره‌گیری از روش‌های آماری تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی مرحله دوم ارزیابی شد. برای این منظور پرسش‌نامه ساخته شده، در اختیار ۳ استاد متخصص در رشته جامعه‌شناسی قرار گرفت و طبق نظر آنان تعدادی گویه به پرسش‌نامه افزوده و تعدادی از گویه‌ها نیز اصلاح و حذف شد. به عنوان مثال، یکی از گویه‌های طراحی شده به نظر اساتید جامعه‌شناس متشکل از دو گزاره بود که می‌توانست بخشی از آن گویه مورد تأیید پاسخ‌گو بوده و بخش دیگر مورد تأیید نباشد. لذا این گویه با نظر متخصصین، از پرسش‌نامه تحقیق حذف شد. پرسش‌نامه تحقیق پس از

تأیید اساتید متخصص و به منظور اجرای آزمایشی پایلوت، بین ۷۰ نفر پاسخ‌گو توزیع و تکمیل و از آنان خواسته شد تا ضمن مطالعه دقیق گویه‌ها، واژه‌ها و عبارات دوپهلوی، ناواضح و ابهام برانگیز را مشخص و عبارات پیشنهادی خود را جایگزین نمایند. در انتها، پس از بازبینی پرسش‌نامه مبتنی بر اظهارات و پیشنهادات پاسخ‌گویان، مدل نهایی آماده و در اجرا استفاده شد و آن چه که پس از اجرای آزمایشی انجام شد، بر اساس شاخص آلفای کرونباخ مورد تأیید بود.

روایی سازه: به منظور تحلیل ساختار درونی پرسش‌نامه و کشف عوامل تشکیل‌دهنده هر سازه، روایی سازه با استفاده از ابزار تحلیل عاملی تأییدی انجام می‌شود. رویکردهای تحلیل عاملی تأییدی، تا اندازه زیادی شبیه به مدل‌های مسیر است. بدین معنا که مدل‌های عمومی تحلیل عاملی تأییدی شکلی از مدل‌های مسیر و بیانگر روابط بین متغیرهای مشاهده شده و متغیرهای مکنون است. به عبارتی دیگر، در مدل‌های مسیر فرض می‌شود که متغیرهای مکنون به گونه علی با یکدیگر ارتباط دارند، در حالی که در مدل‌های تحلیل عاملی تأییدی، این متغیرها فقط با یکدیگر همبستگی دارند. در این پژوهش نیز روایی سازه همچنان که پیش‌تر مورد اشاره قرار گرفت، با بهره‌گیری از روش‌های آماری تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی مرحله دوم ارزیابی شد.

۵ یافته‌های پژوهش

همچنان‌که داده‌های مندرج در جدول شماره ۳ نشان می‌دهند، اندکی بیش از نیمی از جمعیت نمونه تحقیق را زنان و نزدیک به نیم دیگر آن را نیز مردان تشکیل می‌دهند (به ترتیب ۵۲ درصد و ۴۸ درصد). از نظر وضعیت تأهل، اکثریت آنان مجرد (حدود ۴۵ درصد) و حدود یک سوم نیز متأهل و قریب ۲۰ درصد باقی‌مانده نیز بدون همسر در اثر طلاق و فوت همسر می‌باشند. همچنین، ساختار سنی جمعیت نمونه تحقیق نشان می‌دهد که اغلب

درصد) و کارشناسی ارشد و بالاتر (حدود ۳۰ درصد) است و پس از آن، افراد دارای تحصیلات کاردانی، دیپلم و بی‌سوادان و کم‌سوادان زیر دیپلم (به ترتیب، در حدود ۱۵، ۱۰ و ۵ درصد) قرار دارند.

آنان در سنین ۲۵-۳۴ ساله هستند (حدود یک سوم) و حدود ۲۰ درصد در سنین ۱۵-۲۴ ساله و حدود ۲۰ درصد نیز در سنین ۴۵-۵۴ ساله می‌باشند. از نظر وضعیت سواد و تحصیلات نیز بیشترین نسبت متعلق به افراد دارای تحصیلات کارشناسی (۴۰

جدول ۳. ویژگی‌های جمعیت نمونه تحقیق به تفکیک جنس، سن، وضعیت تأهل، تحصیلات

Table 3: Characteristics of research sample by age, sex, marital status and education

درصد	تعداد	متغیرها و ویژگی‌ها
		جنس
۴۷/۹	۱۹۲	- مردان
۵۲/۱	۲۰۸	- زنان
۱۰۰/۰	۴۰۰	- مردان و زنان
		گروه سنی
۲۲/۱	۹۱	ساله ۱۵-۲۴
۳۴/۹	۱۴۴	ساله ۲۵-۳۴
۱۵/۹	۶۱	ساله ۳۵-۴۴
۲۲/۹	۸۸	ساله ۴۵-۵۴
۴/۲	۱۶	ساله ۵۵ ببالا
		وضعیت تأهل
۴۵/۳	۱۷۴	مجرد
۳۳/۳	۱۳۸	متأهل
۱۴/۱	۵۸	طلاق گرفته
۷/۳	۳۰	همسر فوت شده
		سطح تحصیلات
۴/۴	۱۷	- بی‌سوادان و کم‌سوادان زیر دیپلم
۹/۴	۳۶	- دیپلم
۱۵/۱	۵۸	- کاردانی
۳۹/۸	۱۶۳	- کارشناسی
۳۱/۲	۱۲۶	- کارشناسی ارشد و بالاتر

نمی‌شود. بر اساس این، مقدار کفایت نمونه‌گیری کایزر میر-اکلین^۱ ($KMO=0.787$) و آزمون کرویت بارتلت^۲ ($10702/896$) در سطح (۰/۰۰۰) معنادار به دست آمد.

تحلیل عامل اکتشافی: نتایج اولیه تحلیل عاملی اکتشافی تحلیل مؤلفه‌های اصلی در مورد ابزار پژوهش نشان داد که همه گویه‌ها دارای بار عاملی مناسب هستند و هیچ گویه‌ای از پرسش‌نامه حذف

² Bartlett's test of sphericity

¹ Kaiser-Meyer-Oklın

جدول ۴. آزمون kmo و کرویت بارتلت

Table 4: Results of KMO test and Cortest Bartlett

مقادیر	شاخص
۰/۷۸۷	آزمون کافی بودن حجم نمونه kmo
۱۰۷۰۲/۸۹۶	آزمون کرویت بارتلت
۴۲۹۶	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معناداری

مجموع نود و سه گویه را در بر می‌گیرد. با توجه به حوزه‌هایی که سؤالات می‌سنجند، ۵ بُعد عامل به دست آمد (جدول ۵).

در ادامه داده‌های مربوط به واریانس و مقادیر ویژه و نیز داده‌های تحلیل عاملی ارائه می‌شوند. یافته‌ها بیانگر آن است که دوازده عامل اکتشاف شده در

جدول ۵. ماتریس مؤلفه‌های ابزار پژوهش

Table 5: Matrix of research components

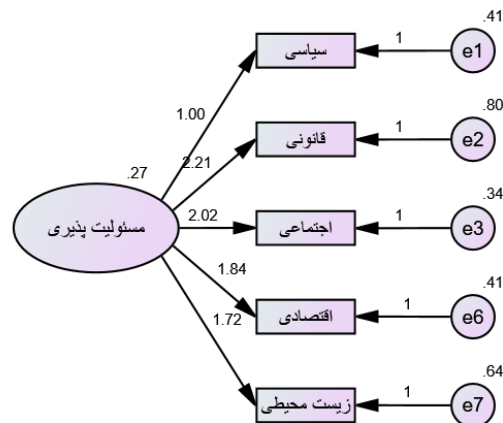
بار عاملی	۵	۴	۳	۲	۱	عامل
۰/۶۲	۰/۳۳۱	۰/۴۳۳	۰/۳۸۲	۰/۳۶۶	۰/۵۱۲	سیاسی
۰/۷۴	۰/۶۰۰	۰/۴۳۸	۰/۵۶۳	۰/۵۰۸		قانونی
۰/۷۸	۰/۶۱۳	۰/۳۸۰	۰/۳۳۸	۰/۴۵۴	۰/۵۰۶	اجتماعی
۰/۸۱	۰/۷۶۳	۰/۶۲۰	۰/۳۰۱	۰/۳۳۳	۰/۶۵۲	اقتصادی
۰/۸۴	۰/۷۵۲	۰/۴۰۱	۰/۳۸۰	۰/۳۳۱	۰/۴۴۶	زیست محیطی

اکتشاف شده، کامپیوت نموده و برای سنجش بهتر و قابل تفسیرتر بودن خروجی داده‌ها، کامپیوت گویه‌ها بر تعداد گویه‌های کامپیوت شده تقسیم شد و سپس در نرم‌افزار اِموس ۲۵ مورد سنجش و تحلیل قرار گرفت.

مدل (۱) بیانگر این است که ۵ بُعد اکتشاف شده در سازهٔ مسؤلیت‌پذیری اجتماعی بوده و هر کدام از ابعاد شناسایی شده دارای توان پیش‌بینی کافی برای بررسی مقیاس مسؤلیت اجتماعی هستند. شاخص‌های برازش مدل در جدول ۶ آورده شده است.

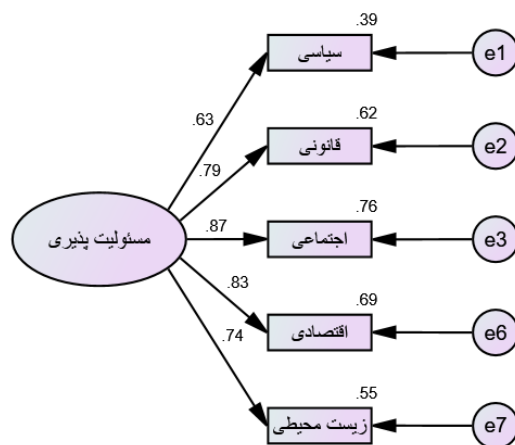
تحلیل عامل تأییدی: داده‌های این تحقیق از روش استاندارد کردن داده‌ها در مسیر تحلیلی آنالیز رگرسیون در اسپاس ۲۴ مورد ویرایش قرار گرفت و داده‌هایی که در دامنهٔ +۳ تا -۳ قرار داشتند، مورد استفاده قرار گرفت و داده‌های بیشتر و کم‌تر از این دامنه از داده‌ها حذف شد، تا داده‌های استاندارد شده‌تری را برای تحلیل در اختیار محقق قرار دهد. از مجموع ۲۰۰ مورد، ۳ مورد حذف گردید و ۱۹۷ نمونه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از آنجاکه تعداد گویه‌های پرسش‌شده برای سنجش مسؤلیت اجتماعی، ۳۰ گویه است و در نرم‌افزارهای معادلات ساختاری، به دلیل محدودیت صفحهٔ نرم‌افزار در تحلیل آنالیز داده‌های زیاد، گویه‌ها را در نرم‌افزار اسپاس ۲۴، بر اساس ۵ بُعد عامل

مدل ۱. مدل ساختاری در حالت تخمین غیراستاندارد

Model 1: Structural Model in in non-standard estimation status

مدل ۲. مدل ساختاری در حالت تخمین استاندارد

Model 2: Structural Model in in standard estimation status

جدول ۶. شاخص‌های برازش مدل کلی

Table 6: Indicators for the fitness of general model

SRMR	PCFI	PNFI	PRATIO	RFI	IFI	GFI	CFI	NFI	RMSEA	X2/df	مدل کلی
< ۰/۸	≥ ۰/۶	≥ ۰/۶	≥ ۰/۵۰	≥ ۰/۶	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	≥ ۰/۹	< ۰/۱	< ۳	میزان قابل قبول
۰/۰۳	۰/۶۹	۰/۷۴	۰/۶۷	۰/۷۱	۰/۹۲	۰/۹۵	۰/۹۴	۰/۹۲	۰/۰۶۵	۲/۵۵۳	محاسبه شده

۵/۱ محاسبه پایایی و روایی مدل

برای بررسی پایایی ترکیبی هر یک از سازه‌ها از ضریب CR استفاده می‌شود. مقادیر قابل پذیرش CR باید ۰/۶ یا بیشتر باشد. هرچه آلفا بیشتر باشد، پایایی مقیاس بیشتر خواهد بود. طبق قاعده تجربی،

آلفا باید دست کم ۰/۷۰ باشد تا بتوان مقیاس را دارای پایایی به شمار آورد (فیض‌اللهی، ۱۴۰۰: ۱۵). در جدول ۷ مقدار ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و متوسط واریانس استخراج شده^۱ که باید بزرگ‌تر از ۰/۵ باشد) آورده شده است که نشان‌دهنده مناسب بودن پایایی متغیرهای تحقیق در کل می‌باشد.

جدول ۷. مقادیر پایایی متغیرهای تحقیق

Table 7: Values for reliability of research variables

متغیرها	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی (CR)	AVE	بار عاملی
سیاسی	۰/۷۹۲	۰/۹۶	۰/۸۴	۰/۶۲
قانونی	۰/۷۹۱	۰/۹۴	۰/۷۵	۰/۷۴
اجتماعی	۰/۸۰۰	۰/۹۶	۰/۹۲	۰/۷۸
اقتصادی	۰/۷۹۸	۰/۹۲	۰/۸۴	۰/۸۱
زیست‌محیطی	۰/۷۸۹	۰/۹۳	۰/۷۸	۰/۸۴

برای ارزیابی روایی مدل تحقیق در مرحله اول سؤالات در اختیار متخصصان برای نظردهی قرار گرفت که تمامی سؤالات پرسش‌نامه مورد تأیید قرار گرفت. معیار دوم از بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری انعکاسی، روایی همگرا است که به بررسی میزان همبستگی هر متغیر مکنون با سؤالات (شاخص‌های) خود می‌پردازد. وجود این همبستگی برای اطمینان از این که آزمون آن چه را که باید سنجیده شود، می‌سنجد، ضروری است. سه شرط برقراری روایی همگرا؛ معناداری بارهای عاملی، آزمون همگن بودن و متوسط واریانس استخراج شده است. منظور از معنادار بودن کلیه بارهای عاملی سؤالات، این است که مقدار قدر مطلق t.value از ۱/۹۶ بزرگ‌تر باشد. با توجه به نتایج تحلیل عاملی کلیه شاخص‌ها از ۱/۹۶ بزرگ‌تر بوده و با احتمال ۹۵ درصد معنادار می‌باشند که روایی همگرایی مدل پژوهش را تأیید می‌کند. برای همگن بودن نیز باید کلیه بارهای عاملی بزرگ‌تر از ۰/۳ باشند که اطلاعات تحلیل عاملی تأییدی این مورد را نیز تأیید می‌کند.

به عنوان سومین شاخص برای ارزیابی روایی همگرا از معیار متوسط واریانس استخراج شده^۲ استفاده گردید. این شاخص میانگین واریانس به اشتراک گذاشته شده بین هر سازه با شاخص‌های خود است. به بیان ساده‌تر شاخص متوسط واریانس استخراج شده، میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هرچه این همبستگی بیشتر باشد، برازش نیز بیشتر است. متوسط واریانس استخراج شده برابر یا بالاتر از ۰/۵ روایی همگرایی کافی را تضمین می‌کند که در تجزیه و تحلیل‌های این تحقیق همه متغیرها در دامنه قابل قبول قرار دارند. در مجموع، مطابق نتایج تجزیه و تحلیل‌های این تحقیق مندرج در جدول شماره ۸ می‌توان نتیجه گرفت که مدل پژوهش از روایی همگرایی مناسبی برخوردار می‌باشد. نتایج آزمون روابط در مدل کلی تحقیق در جدول زیر آورده شده است. علاوه بر این، با توجه به خروجی نرم‌افزار آموس و سطوح معناداری برای تحلیل عاملی تأییدی کلی در جدول شماره ۸، تمامی عامل‌ها از بار عاملی

^۱ Average Variance Extracted (AVE)

^۲ Average Variance Extracted (AVE)

مناسبی برخوردار بودند و رابطه آن‌ها با متغیر مکنون در ظاهر تأیید شده است.

جدول ۸. نتایج سطح معناداری رابطه‌ها

Table 8: Results of the significance level for relations

متغیر	تأثیر	متغیر	بارعاملی
مسئولیت اجتماعی	<---	سیاسی	۰/۶۲
مسئولیت اجتماعی	<---	قانونی	۰/۷۴
مسئولیت اجتماعی	<---	اجتماعی	۰/۷۸
مسئولیت اجتماعی	<---	اقتصادی	۰/۸۱
مسئولیت اجتماعی	<---	زیست محیطی	۰/۸۴

انتخاب شده‌اند. تحقیق حاضر مبتنی بر روش‌های تحلیل عاملی اکتشافی در نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس ۲۴ و تحلیل عاملی تأییدی با نرم‌افزار اموس ۲۵ است.

برای مطالعه و سنجش مسئولیت‌پذیری اجتماعی از ابزار پرسش‌نامه تحقیق استفاده شد که به‌طور مشخص ۲۵ سؤال آن به مسئولیت‌پذیری اجتماعی اختصاص داشت و بر اساس آن‌ها ابعاد پنج‌گانه مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشتمل بر بعد قانونی، بعد اقتصادی، بعد سیاسی، بعد جامعه‌ای، بعد زیست‌محیطی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در این تحقیق مورد سنجش قرار گرفته است. اعتبار محتوایی و صوری مقیاس، توسط صاحب‌نظران جامعه‌شناسی تأیید شد. بررسی روایی سازه مقیاس نیز با استفاده از تحلیل عامل اکتشافی و تحلیل عامل تأییدی مرتبه دوم بررسی شد که نتایج، همبستگی مناسب و قابل قبولی را بین متغیرهای مکنون نشان داد. نتایج تحلیل عاملی اکتشافی نشان داد که همه گویه‌ها دارای وزن رگرسیونی مناسب هستند. علاوه بر این، بار عاملی سنج‌های این مقیاس بالای ۰/۳ به دست آمد که به عنوان معیار مطلوب و مناسب برای انتخاب گویه‌های تحقیق محسوب می‌شود. ضریب آلفای حاصل شده برای کل مقیاس، ۰/۹۵۴ بود؛ همچنین، ضریب پایایی مؤلفه‌ها از ۰/۹۵۳ تا ۰/۹۵۵ در نوسان بود، که در مجموع به معنی ضریب پایایی مناسب است؛ زیرا

۶ بحث و نتیجه‌گیری

اساساً بررسی تجربی و سنجش هر مفهوم کیفی در علوم انسانی نیازمند کمیت بخشی آن با بهره‌گیری از ابزار استاندارد و علمی است. مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز گرچه دارای قدمت تاریخی طولانی در علوم انسانی است، اما بررسی پیشینه و ادبیات تحقیق در این حوزه مطالعاتی نشان‌دهنده خلأ تحقیقاتی در زمینه ابزار سنجش و اندازه‌گیری این مفهوم کلیدی در پژوهش‌های اجتماعی است. بنابراین، ضرورت دارد تا تلاش‌های علمی بیشتر و گسترده‌تری به منظور سنجش هرچه بهتر و جامع‌تر مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی انجام گیرد و تحقیق حاضر نیز تلاش کرده است تا در این زمینه سهم و نقشی را ایفا کند. در این راستا با انتخاب نمونه آماری مناسب از پاسخ‌گویان، امکان اعتباریابی دقیق مقیاس فراهم شد. تحقیق حاضر مبتنی بر روش‌های تحلیل عاملی اکتشافی در نرم‌افزار اسپ‌اس‌اس ۲۴ و تحلیل عاملی تأییدی با نرم‌افزار اموس ۲۵ است. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری روستایی شهرستان گرگان در استان گلستان واقع در شمال ایران می‌باشد و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۳۳۰ نفر به عنوان نمونه تحقیق مشخص گردید که با احتساب نمونه پایلوت پیشین مجموعاً ۴۰۰ نفر جمعیت نمونه تحقیق تعیین و

آن: مطالعه موردی شهرستان گرگان" است که توسط دانشجوی دکتری فرشته سلطانی (نویسنده اول) زیر نظر دکتر یعقوب فروتن به عنوان استاد راهنما (نویسنده دوم) و پروفسور محمود شارع پور به عنوان استاد مشاور (نویسنده سوم) انجام شده است.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام کردند که هیچ تضاد منافی وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان از نقطه نظرات اصلاحی داوران محترم و همچنین از زحمات ویراستاری سرکار خانم دکتر سمیه میرزایی تشکر و قدردانی می‌نمایند.

ضرایب اعتبار ۷۰٪ و یا بیشتر عموماً برای مقاصد تحقیقی کفایت می‌کند. در مجموع، با استناد به یافته‌های پژوهش، مقیاس ساخته شده برای شناسایی مقدار و میزان مسؤولیت اجتماعی، ابزاری مفید است و زمینه مطلوبی را برای تحقیقات آینده در راستای توسعه هرچه بیشتر سنجش مسؤولیت-پذیری اجتماعی فراهم می‌کند.

منابع مالی

این مطالعه حمایت مالی نداشته است.

سهم نویسندگان

این مقاله مبتنی بر یک پروژه تحقیقاتی در دانشگاه مازندران تحت عنوان "بررسی جامعه‌شناختی شکاف نسلی مسؤولیت‌پذیری اجتماعی و عوامل مؤثر بر

منابع

- آقایی، حسن (۱۳۹۴). مقیاس ۴۲ سؤالی سنجش مسؤولیت‌پذیری، وظیفه‌شناسی، احساس تعهد، سخت‌کوشی، جدیت، قابلیت اعتماد، رفتار مبتنی بر نظم و مقررات و منطبق بر احساس مسؤولیت، تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶، برگرفته از: <https://porseshsanj.ir/product/accountability-questionnaire-2>
- توسلی، غلامعباس (۱۳۸۰). نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: انتشارات سمت.
- حیدری ساریان، وکیل (۱۳۹۸). نقش مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در تقویت امنیت مرزی مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان مرزی گرمی. پژوهش‌نامه مطالعات مرزی، ۷(۳)، ۱۶۴-۱۳۹.
- حیدری ساریان، وکیل (الف) (۱۳۹۸). بررسی عوامل مؤثر بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی جوانان روستایی، موردشناسی: نواحی روستایی شهرستان اردبیل. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۹(۳)، ۱۱۳-۱۳۶.
- ربیعی، داود؛ مدبری، بهنام و محمودی، محمود (۱۳۹۹). تدوین مدل ارتباطی هوش اجتماعی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان ورزشکار دانشگاه علوم انتظامی امین)، انتظام اجتماعی، ۱۲(۳)، ۲۷-۵۰.
- رفعتیان، عبدالحسین (۱۳۸۷). مسؤولیت‌پذیری: روند شکل‌گیری مسؤولیت‌پذیری در فرزندان. تهران: قطره.
- سبحانی جو، حیات‌علی (۱۳۸۴). خانواده، تحولات جهانی و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی. پیوند، ۳۱۵، ۲۲-۳۵.
- سبحانی نژاد، مهدی و آب‌نیک، زهرا (۱۳۹۱). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های مسؤولیت‌پذیری اجتماعی در محتوای برنامه درسی دوره متوسطه نظری ایران در سال ۱۳۹۰-۱۳۸۹. اندیشه‌های نوین تربیتی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء، ۸(۱)، ۵۹-۱۰۶.
- سلطانی، فرشته (۱۳۹۶). آفات آداب اجتماعی، با نگاهی به مسؤولیت‌پذیری در ایران. گرگان: انتشارات نوروزی.
- شارع‌پور، محمود؛ رازقی، نادر و غلام‌زاده، خلیل (۱۳۸۹). بررسی رابطه انواع اعتماد با اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه مازندران. مجله مطالعات اجتماعی ایران، ۴(۳)، ۴۰-۵۳.
- طالبی، ابوتراب و بحری‌پور، امیرحسین (۱۳۹۳). بررسی میزان چگونگی جمع‌گرایی در مسؤولیت‌پذیری اجتماعی (مطالعه موردی شهروندان شهر کاشان). فصل‌نامه علوم اجتماعی، ۶۶، ۷۲-۳۸.
- طالبی، ابوتراب و خوشبین، یوسف (۱۳۹۱). مسؤولیت‌پذیری اجتماعی جوانان. فصل‌نامه علوم اجتماعی، ۵۹، ۲۴۹-۲۱۶.
- علیوردی‌نیا، اکبر و آرمان‌مهر، وجیهه (۱۳۸۷). فعالیت‌های ورزشی و بزهکاری: آزمون تجربی نظریه پیوند اجتماعی هیرشی. نشریه علوم حرکتی و ورزش، ۱۲، ۱۴۱-۱۳۳.
- فروتن، یعقوب و میرزایی، سمیه (۱۳۹۹). زمینه‌های جمعیت‌شناختی اعتماد اجتماعی در ایران. مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی، ۸(۳)، ۲۷-۵۱.
- فروتن، یعقوب (۱۳۹۸). نگرش جمعیت‌شناختی و اجتماعی به شکل‌های نوظهور خانواده در ایران. جامعه‌شناسی کاربردی، ۷۶(۴)، ۲۰-۱.

مصطفوی، زینب السادات؛ نارنجی ثانی، فاطمه و تیزهوش جلالی، فاطمه (۱۴۰۰). بررسی روابط متقابل مسؤولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: اعضای هیأت علمی پردیس مرکزی دانشگاه تهران). *تغییرات اجتماعی-فرهنگی*، ۱۸(۶۸)، ۲۰۱-۱۷۵.

نعمتی، پری سیما (۱۳۸۷). پرسش‌نامه ۵۰ سؤالی مسؤولیت‌پذیری، تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶. برگرفته از:

<https://imrg.r/product/responsibility-questionnaire>

یزدان پناه، لیلیا و حکمت، فاطمه (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر مسؤولیت‌پذیری اجتماعی جوانان (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان). *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۵۲-۱۲۸، (۲)۸.

Aghaei, H. (2014). The 42-question scale measuring responsibility, conscientiousness, sense of commitment, hard work, seriousness, reliability, behavior based on order and regulations and consistent with the sense of responsibility. Retrieved from:

<https://porseshsanj.ir/product/accountability-questionnaire-2/> [In Persian]

Alivardinia, A. & Arman Mehr, V. (2007). Sports activities and delinquency: an empirical test of Hirschi's social bond theory. *Journal of Sports and Movement Sciences*, 12, 141-133. [In Persian]

فولادیان، مجید و رضایی بحرآباد، حسن (۱۳۹۷). تحلیل جامعه‌شناختی خودمداری ایرانیان به عنوان مانع پیشرفت (براساس داده‌های تجربی در شهر تهران). *مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، ۱۹(۴) (مسلسل ۷۶)، ۱-۲۶.

فیض‌اللهی، علی (۱۴۰۰). رابطه احساس تعلق به شهر و مشارکت اجتماعی در مدیریت شهری. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۱۱(۴۰)، ۹۵-۱۲۳.

قاضی مرادی، حسن (۱۳۹۵). *در پیرامون خودمداری ایرانیان*. تهران: اختران.

کوزر، لوئیس (۱۳۸۲). *زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی*. ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۰). بیگانگی. *نامه علوم اجتماعی*، ۲(۲)، ۷۲-۲۵.

Carroll, A.B. (2016), Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International Journal of Corporate Soc Responsibility*, 1(3), 1-8.

Coser, L. A. (2012). *Masters of sociological thought*. translated by Mohsen Thalasi. Tehran: Elmi. [In Persian]

Feizolah, A. (2021). Sense of belonging to the city and social participation in urban management. *Sociological Urban Studies*, 11(40), 123-95. [In Persian]

Foroutan, Y. (2019). Socio-Demographic attitude towards emerging forms of family in Iran. *Journal of Applied Sociology*, 30(4), 1-20. doi:

10.22108/jas.2019.111964.1434 [In Persian]

- Foroutan, Y., & Mirzaee, S. (2020). Cultural and demographic foundations of social trust in Iran. *Socio - Cultural Development Studies*, 8 (3), 27-51. [In Persian]
- Fouladiyan, M., & Rezaeebahrabad, H. (2019). Sociological analysis of Iranian's egocentricity (based on an empirical study in Tehran). *Journal of Culture-Communication Studies*, 19(44), 1-26. doi: 10.22083/jccs.2018.109170.2308 [In Persian]
- Ghazi Moradi, H. (2015). *Around self-rule of Iranians*. Tehran: Akhtaran. [In Persian]
- Heidari Sarban, V. (2019). The role of social responsibility in strengthening border security in rural areas Case study: Garmi border city. *journal of border studies*, 7(3), 139-164. [In Persian]
- Heidari Sarban, V. (2019a). Study and Analysis of Factors effective on Social Responsibility of Rural Youth (Case Study: Rural Areas of Ardabil City. *Geography and Territorial Spatial Arrangement*, 9(30), 113-136. doi: 10.22111/gaij.2019.4528 [In Persian]
- Hopkins, M. (2016). *CSR and sustainability from the margins to the mainstream*. Greenleaf Publishing.
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton University Press.
- Lesthaeghe, R. (1995). The Second demographic transition in Western countries: An interpretation, IN: *Gender and family change in industrialized countries*, Oxford: Clarendon Press.
- Mohseni Tabrizi, A. (1991). Alienation. *Sociological Review*, 2(2), 25-72. [In Persian]
- Mostafavi, Z., A., Narenji Thani, F. & Tizhoosh Jalali, F. (1400). Investigating the interrelationships between social responsibility, social capital and social development: University of Tehran. *Socio-cultural changes*, 18(1), 175-201. [In Persian]
- Nemati, P. S. (2007). *50-question responsibility questionnaire*. Retrived from: <https://imrg.ir/product/responsibility-questionnaire/> [In Persian]
- Rabiee, D., Modaberi, B., & Mahmoudi, M. (2020). The development of a communication model of social intelligence and social responsibility (case study: student-athletes of Amin Police University). *Journal of Social Order*, 12(3), 27-50. doi: DOR:20.1001.1.20086024.1399.12.3.2.3 [In Persian]
- Rifatian, A. H. (2008). *Responsibility: the process of forming responsibility in children*. Tehran: Ghatreh. [In Persian]
- Sharepour, M., Razeghi, N., & Gholamzade, k. (2011). Investigating the relationship between types of trust and so-

- cial trust among students of University of Mazandaran. *Journal of Iranian Social Studies*, 4(3), 40-53. [In Persian]
- Sobhani Ju, H. A. (2004). *Family, global developments and social responsibility*. Payvand, 315, 22-35. [In Persian]
- Sobhani Nejad, M., & Ab Niki, Z. (2012). Identification of social responsibility indicators within the Iranian high school curriculum. *The Journal of New Thoughts on Education*, 8(1), 59-106. doi: 10.22051/jontoe.2012.155 [In Persian]
- Soltani, F. (2017). *Pests of social manners, with a reference to responsibility in Iran*. Gorgan: Nowrozi Press. [In Persian]
- Talebi, A., & Bahripoor, A. (2014). Studying Collectivism and Social Responsibility (Case Study: Kashan's Citizens). *Social Sciences*, 21(66), 38-72. doi: 10.22054/qjss.2014.723 [In Persian]
- Talebi, A., & Khoshbin, Y. (2013). Social responsibility, youth. *Social Sciences*, 19(59), 216-249. doi: 10.22054/qjss.2013.6886 [In Persian]
- Tavassoli, G. A. (2010). *Sociological theories*. Tehran: SAMT. [In Persian]
- Van de Kaa, K. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42 (1), 1-57.
- World Value Survey. (2021). *Wave 7*. Available at: worldvaluessurvey.org (Accessed on: 06/01/2024).
- Yazdanpanah, L., & Hekmat, F. (2014). Study of effective factors on social responsibility between students of Shahid Bahonar University of Ker- man. *Journal of Iranian Social Studies*, 8(2), 128-152. [In Persian]